

ORGULJE JOZSEFA ANGSTERA U VALPOVU

Damir Stanić

gistara: principal, 6 registara ripiena, 3 melodijska labijalna registra, 1 jezični registar, 16-stopni registar u pedalu i eventualno 8-stopni, također u pedalu.

4. Velike (katedralne) orgulje s manualom i dijatonskim pedalom, imaju 17–22 registara: principal s 8 registara ripiena, 4–5 melodijskih registara u manualu, 2–4 registra u pedalu od kojih je jedan jezičnjak.

Navedene dispozicije su najuobičajenije i česta su manja odstupanja.

Osim navedenih, u primorskoj regiji imamo sačuvane primjerke i slijedećih orgulja:

5. Šeststopne orgulje s najdubljim tonom F od 6', bez pedala, kasnije proširene u osamstopne, no moguće ih je vratiti u prijašnje stanje. Imaju 9 registara: principal, šest registara ripiena i dva melodijska registra.

6. Dvanaeststopne orgulje s najdubljim tonom u manualu 1F od 12' i pedalom od 16', 21 registar.

7. Dvostruke osamstopne orgulje s dva manuala i pedalom s 35 registara.

Talijanske orgulje svoju skromnost nadomještaju prepoznatljivim prekrasnim zvukom ripiena koji je istodobno izražajan, izbalansiran, sjajan i blještav. Pažljivo odabrani, iako malobrojni melodijski registri mogu pobuditi najrazličitije emocije, dok razdijeljeni manual omogućuje plastično izvođenje ranobarokne polifonije talijanskih, nizozemskih, engleskih i ostalih autora. U tom smislu ne zaostaju za srednjoeuropskim orguljama kontinentalne Hrvatske. U primorskoj regiji susrećemo tridesetak orguljara od kojih su neki vrlo značajni u hrvatskom i talijanskom graditeljstvu orgulja.

Koncem XIX. stoljeća u cijeloj Hrvatskoj se uočavaju promjene koje donosi novo vrijeme. Slijedi postupno izjednačavanje kriterija i ukusa što konačno vodi velikoj globalizaciji XXI. stoljeća zbog čega nam je raznolikost prošlosti još dragocjenija.

Proširena verzija izlaganja na europskom kongresu u Varaždinu »Orgulje kao europska baština« (10.–16. rujna 2000.)

Nakon temeljite obnove kapele Sv. Trojstva u sklopu dvorca Prandau-Normann u Valpovu, izvršene prethodnih godina, 2003. godine uslijedili su radovi na restauraciji njenih vrijednih povijesnih orgulja. Proces restauracije započeo je izradom elaborata i njegovim prihvaćanjem od strane Konzervatorskog odjela u Osijeku. Radovi na samim orguljama započeli su krajem ožujka 2003. godine, kada su djelatnici orguljarske radionice »Heferer« iz Zagreba boravili u Valpovu, snimajući i dokumentirajući stanje u kojem se orgulje nalaze. Pritom su demontirali sve svirale i ostale dijelove instrumentalnog ustroja orgulja i odvezli ih na restauraciju u svoju radionicu u Zagreb.

Orgulje valpovačke dvorske kapele Sv. Trojstva rariteto su povijesno glazbalo visoke spomeničke vrijednosti. Naručene su 1875. godine kod vrsnog pečušskog orguljara Jozsefa Angstera (1834.–1918.) koji se u orguljarstvu obrazovao po svim značajnijim europskim središtima: Beču, Berlinu, Kölnu, Luzernu, te u znamenitoj radionici Cavallé-Coll u Parizu.¹ Za svoju dvorsku kapelu naručio ih je valpovački vlastelin barun Gustav Hillebrand od Prandaua (1807.–1885.), brat skladatelja Karla (1792.–1865.), inače vrsni orguljaš amater koji je bio jedan od utemeljitelja Hrvatskog glazbenog zavoda u Zagrebu i njegov prvi predsjednik.²

Jozef Angster je orgulje dovršio i postavio na pjevalište dvorske kapele u travnju 1876. godine, a svečanoj kolaudaciji su između ostalih nazočili L. A. Zellner, glavni tajnik Društva prijatelja glazbe iz Beča i Johann Nepomuk Hummel, orguljaš i glazbenik iz Osijeka.³

Orgulje su mehaničkog sustava sa zračnicama na čunjiće. Imaju 18 zvučnih registara na dva manuala (C-f3) i pedalu (C-d1), te nekoliko spojeva i kolektiva, stopalo za žaluzije i mehanizam za tremolo efekt. Kako se mijeh orgulja nalazi u maloj prostoriji iza orgulja, u sviraonik je s lijeve

strane ugrađena ručica (Calcanten Glöcke) mehanizma kojim je orguljaš aktivirao malo zvonce u sobici s mijehom i tako javljao mijehogaži kada treba početi gaziti mijeh. Unatoč svojoj veličini besprijekorno su uklopljene u nevelik prostor pjevališta i to tako da stoje na drvenim stupovima koji tvore skladno oblikovane arkade. Tako su cijele orgulje, osim nekoliko najvećih pedalnih svirala (registra Violon 16'), koje se pružaju od poda do svoda, zapravo podignute iznad pjevališta kako bi se dobilo što više prostora za pjevače. Ispod orgulja nalazi se sa svake strane po nekoliko redova lijepo oblikovanih drvenih klupa s klecalom, koje zajedno s orguljama čine jedinstvenu i zanimljivu cjelinu inventara pjevališta. Sviraonik se nalazi ispred orgulja i ugrađen je u polukružno izbočenu pjevališnu ogradu. Sva je drvenarija, od masivnih konstruktivnih dijelova do najmanjih ukrasnih detalja, izrađena od vrlo kvalitetnog drveta i, unatoč nepovoljnim prilikama, dosta dobro očuvana.

Tijekom Republičke evidencije orgulja u Hrvatskoj, koja je trajala od 1972. do 1975. godine, ove su orgulje obišli prof. Ladislav Šaban s Muzičke akademije u Zagrebu i prof. Izak Šprajla s Instituta za crkvenu glazbu pri Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu koji su u zapisniku zabilježili: »Orgulje danas potpuno zapuštene, iako ošteta nema, ipak otušeno zbog nemara oko 80 svirala (rekonstrukcija u potpunosti moguća), mijehovi prošupljeni (popravak moguć), sve puno nečisti ptica i miševa. Izradba kućišta iz najkvalitetnije hrastovine, svirale izrađene iz najfinijeg kositra ili najbolje hrastovine, vrhunska kvaliteta! Skupocjen instrument iz radionice najpoznatijeg mađarskog graditelja, sposoban za koncertno sviranje, jedan od najvrednijih spomenika kulture ove regije. Narudžba visoko obrazovanoga baruna Prandaua. Zbog izuzetnog značaja ovog instrumenta u kulturnom životu druge pol. 19. stoljeća u Slavoniji, zbog vrhunske kvalitete maj-

storske izradbe u najkvalitetnijem materijalu, prijedlog kategorije: prva».⁴

Osim ove bilješke u izvratku iz spomenute evidencije orgulja, prof. Ladislav Šaban je i kasnije u svojim stručnim organološkim radovima i člancima često spominjao »osobito vrijedne orgulje u dvorskoj kapeli u Valpovu«⁵, za koje je na jednom mjestu napisao da su »izuzetno djelo osobite umjetničke vrijednosti, koje je danas spomenik kulture najviše (međunarodne) kategorije i nedvojbeno stoji na prvom mjestu među spomeničkim orguljama Slavonije«.⁶

Nedugo nakon republičke evidencije orgulja, u razmacima, od 1977. pa sve do 1985. godine, bilo je nekih na žalost neuspjelih pokušaja obnove ovih vrijednih valpovačkih orgulja.⁷ Nakon toga opet su ostale nijeme i zaboravljene. Zbog polupanih prozora na kapeli, bile su izložene višegodišnjem propadanju i onečišćenju od ptica koje su u njima pravile i svoja gnijezda. Tijekom radova na obnovi kapele djelatnici osječkog Konzervatorskog odjela zaštitili su ih kartonskom i plastičnom ambalažom, no njihova je unutrašnjost već bila puna nečisti ptica i raznog smeća. U takvom ih je stanju zatekla stručna ekipa Uprave za zaštitu kulturne baštine iz Zagreba, predvođena organologom prof. Eminom Armanom s Muzičke akademije, koja je od 1. do 6. listopada 2001. godine ponovno obilazila povijesne orgulje na području Slavonije.

Prilikom snimanja i dokumentiranja te demontiranja svirala u ožujku 2003. godine u orguljama je zatečena velika količina građevinskog otpada, nekoliko desetaka uginulih ptica kao i velike naslage prljavštine. Uočena su i fizička oštećenja dijela svirala. U posebno lošem stanju bile su tipke sviraonika, kojemu je, očito, godinama bio podignut poklopac, tako da su tipke i manubriji registara bili posve prekriveni naslagama ptičjeg izmeta i prašine. Nakon demontaže instrumentalnog ustroja orgulja uslijedili su radovi na restauraciji svih metalnih i drvenih svirala, zračnica i drugih dijelova orgulja u umjetničkoj radionici »Heferer«. Po završetku tih radova svi su restaurirani dijelovi vraćeni u dvorsku kapelu, gdje su tijekom studenoga i prosinca 2003. godine nastavljeni radovi na čišćenju orguljskog kućišta i ponovnoj montaži restauriranih dijelova orgulja.

Radovi na restauraciji orgulja završeni su u drugoj polovici prosinca, a već je 20. prosinca 2003. godine na restauriranim orguljama održan kolaudacijski koncert u organizaciji Ustanove za kulturne djelatnosti »Ante Evetović Miroljub« iz Valpova. Koncert na orguljama izveo je maestro Alen Kopunović Legetin, orguljaš i zborovođa katedrale u Požegi. Na repertoaru su bila djela Händela, Bacha, Mozarta, Albinonija, Liszta i Francka. Dvorska kapela bila je ispunjena do posljednjeg mjesta, a koncertu su, uz

brojne Valpovčane, nazočili i gosti: mons.

uro Hranić, pomoćni biskup đakovački i srijemski, maestro Vinko Sitarić, gospoda Ivan i Tomislav Faullend-Heferer, restauratori orgulja, gospodin Ferdinand Meder, ravnatelj Hrvatskog restauratorskog zavoda, te skupina gostiju iz Požege. Posjetitelji su imali jedinstvenu prigodu po prvi puta uživati u bogatstvu i raznolikosti zvuka ovih vrijednih povijesnih orgulja koje nešto više od pola stoljeća nisu bile u funkciji.

BILJEŠKE

- 1 Usp. Ladislav ŠABAN, »Starije orgulje Osijeka i njihovi graditelji«, u: Zbornik za narodni život i običaje, knjiga 49(1983.), Zagreb 1983., str. 643. O Angsteru također usp. Hrvatski biografski leksikon, sv. 1, Zagreb 1983., str. 168.
- 2 Usp. Ladislav ŠABAN, 150 godina Hrvatskog glazbenog zavoda, Hrvatski glazbeni zavod, Zagreb 1982., str. 19, 62 i 64.
- 3 Usp. Jozsef ANGSTER, Angster. A pecsi orgonagyvar es a család története, Pecs 1993., str. 70.
- 4 Zapisnik s obilaska orgulja valpovačke dvorske kapele od 17. srpnja 1973. godine, u dokumentaciji Republičke evidencije orgulja u Hrvatskoj 1972.-1975., Uprava za zaštitu kulturne baštine u Zagrebu, redni broj evidencije 55.
- 5 Ladislav ŠABAN, »Evidencija orgulja u Hrvatskoj«, u: Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, god. 1(1975.), Zagreb 1975., str. 175.
- 6 Ladislav ŠABAN, »Starije orgulje Osijeka i njihovi graditelji«, str. 643.
- 7 Usp. Miodrag MARIČIĆ, »Povodom 110. godišnjice orgulja Jozsef Angster«, u: Odjeci prošlosti, br. 2, Valpovo 1986., str. 15-20.

DISPOZICIJA ORGULJA

I. MANUAL		11. Rohrflöte 8'	Spojevi: II-I
1. Bordun 16'		12. Traversflöte 4'	I-Ped.
2. Principal 8'		13. Dolce 4'	II-Ped.
3. Salicional 8'			Kolektivi: Appel I – I. manual
4. Flute Harmonique 8'	PEDAL		Appel II – I. manual
5. Octave 4'	14. Violon 16'		Appel Pedal
6. Rohrflöte 4'	15. Subbass 16'		Ripieno
7. Picoło 2'	16. Quintbass 10 2/3'		Stopalo za žaluzije
8. Mixtur 3-4 fach	17. Octavbass 8'		
	18. Flötenbass 8'		
II. MANUAL			
9. Viola di Gamba 8'	Tremulant		
10. Voix celeste 8'	Calcanten Glöcke		

